

Makale Gönderim Tarihi: 26.12.2024

Yayına Kabul Tarihi: 14.01.2025

Araştırma Makalesi

Rumeli Cephesinde Osmanlı Ordusunda Yaralı Askerlere Verilen Sağlık Hizmetleri (1695-1807)

Tahir Sevinç *

öz

Bu makalede 17. yüzyılın sonlarından 19.yüzyılın başlarına gelinceye kadar Osmanlı Devleti ile Avusturya ile meydana gelen savaşlarda yaralanan Osmanlı askerlerinin durumu ve bu askerlere uygulanan tedaviyle beraber, hizmetlerine mukabil onlara sağlanan diğer yardımlar ele alınmıştır. Konu içerisinde askerlerin yaralanma sebepleri ve yaralanmalara karşı alınan önlemlere özellikle yer verilmiştir. Savaşlarda yaralanan askerlerin sağlık problemlerini gidermede devletin ortaya koyduğu çözüm yöntemleri ve bakışına dair resmi anlayışa, arşiv kaynakları, kronikler ve akademik anlamdaki diğer çalışmalardan istifadeyle yer verilmiştir. Bu noktadan hareketle çalışma muharebe sırasında yaralanan ve hastalanan askerlerin tedavisi için alınan önlemler, saray hekimleri ve cerrahlarının görevlendirilmesi ve tedavi için kullanılan ilaç, araç ve gereçlerle tedavi sonrasında devletin aldığı diğer sosyal çalışmaları kapsamaktadır. Bu kapsamda yaralı askerlerin tedavisi için bunların cephe gerisine taşınması, cerrah ve hekimlerin gerekli müdahalede bulunarak memleketlerine gönderilmesine yönelik atılan adımlar, devletin cepheye yakın sağlık sorunlarına karşı aldığı önlemleri göstermektedir. Cephe gerisinde yaralı ve hasta askerlerin yanı sıra, savaşta silahları kırılan askerlere kılıç ve tüfek gibi silah tedarikiyle beraber onların ölen ya da yaralanan atlarının temini için de askerlere maddi yardım sağlanmıştır. Bu anlamda savaş sırasında hasta askerlerin parasal olarak çeşitli ihtiyaçlarının görülmesi ve gerektiğinde bunların emekli edilmesi amacıyla devletin kurumsal anlamda devrin ihtiyaçlarına cevap verecek profesyonel bir sağlık sistemi ve sosyal devlet örgütlenmesinin savaş ve cephe gerisinde başarılı uygulamalarını göstermek amacıyla çalışma akademik olarak bu konuların üzerinde yoğunlaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Avusturya, savaş, yaralı askerler, cerrahlar, tedavi ve ilk yardım.

Health Services Provided to Wounded Soldiers in the Ottoman Army on the Rumelian Front (1695-1807)

ABSTRACT

This article examines the situation of Ottoman soldiers who were injured and became ill in the wars between the Ottoman Empire and Austria from the late 17th century to the early 19th century, and the treatment given to these soldiers, as well as other aid provided to them in return for their service. The subject particularly covers the reasons why soldiers were injured and the precautions taken against injuries. The official understanding of the solution methods and perspectives put forward by the state in eliminating the health problems of soldiers injured and sick in wars is given by utilizing archival sources, chronicles and other academic studies. Starting from this point, the study covers the precautions taken for the treatment of soldiers injured and sick during the war, the assignment of palace physicians and

* Doç. Dr. Tahir Sevinç, Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, tahirsevinc@klu.edu.tr, ORCID 0000-0003-1814-6748.

surgeons, and the medicines, tools and equipment used for treatment, as well as other social work undertaken by the state after treatment. In this context, the steps taken to transport wounded soldiers behind the front for their treatment, the necessary interventions by surgeons and physicians and their sending them back to their homelands show the precautions taken by the state against health problems while they were at the front. In addition to the wounded and sick soldiers behind the front, financial aid was provided to soldiers whose weapons were broken in the war, as well as weapons such as swords and rifles, to provide for their dead or injured horses. In this sense, the study focused on these issues academically in order to show the successful applications of a professional health system and a social state organization that would meet the institutional needs of the state in the war and behind the front, in order to meet the various financial needs of sick soldiers during the war and to retire them when necessary.

Keywords: Ottoman Empire, Austria, , war, wounded soldiers, surgeons, treatment and first aid.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde sefer kararı alındıktan sonra savaşın başarılı bir şekilde tamamlanması için ulaşım, mühimmat, seferberlik, iaşe ve finansman işleri kurgulanırken, orduda sağlık organizasyonu açısından da herhangi eksikliğin yaşanmaması için ordunun hareketinden önce gerekli tedbirler alınırdı. Savaş sırasında vücudunun farklı yerlerinden yaralanan askerlerin tedavisi muharebenin sonucuna etki eden etmenler arasında olup, savaşı başarılı bir şekilde sonlandırmak için ordudaki muharip kuvvetlerin tedavisi büyük önem taşıyordu. Bundan dolayı savaş sırasında yaşanabilecek yaralanmalara karşı cerrah ve hekim sayısı gözden geçirilerek ordu bünyesinde çeşitli birimlerde cerrahlar istihdam edilirken, seferde görev almış cerrahları harcırah, yiyecek ve içecek ihtiyaçlarının yanısıra, savaşta yaralanan askerlerin tedavisinde kullanacakları ilaç ve ecza malzemesine dair ihtiyaçları da giderilmiştir. (Çağatay, 2024, 25/1, s.112-113, 119).

1. Yaralanmalar

Savaşta askerlerin karşılaştığı en önemli sorun yaralanmadır. 17. yüzyılın son çeyreğinde piyade askerlerin tüfek kullanımının artmasına rağmen, göğüs göğüse yapılan vuruşlarda kılıç kullanımının devam etmesi, askerlerin yaralanmasını da artırmıştır (Voçelka, C.XXXI,1978, s.22).Osmanlı ve Avusturya orduları arasında cereyan eden muharebeler öncesinde her iki ordunun stratejik taktikleri birbirlerine karşı metrisler alma şeklinde de gerçekleşmiş, metrisler alarak birbirine yaklaşan ordular, karşı tarafın top ve tüfek menziline girmesini beklemişlerdi.(Topal, 2001, s.177-179; Tımışvarlı Ali bin Mehmed, vr. 140a-140b; Özcan, Anonim Osmanlı Tarihi, s. 120.). Örneğin, 1 Eylül 1739 tarihinde Rus General Münich Hotin Kalesi'ni kuşattığında Genç Ali Paşa komutasındaki (Uzunçarşılı, 1995, C. IV/1, s.291-292) yeniçeri ve serdengeçtiler kol, el, bacak ve başlarından çeşitli yaralar almışlardı. (BOA,D.BŞM.D, 2340, 1739,s.2, 13 Cemaziyülahir 1152/17 Eylül 1739).

Tüfek ve humbara gibi ateşli silahlar ve patlayıcıların etkisiyle askerlerin yaralanmaları da kaçınılmaz olmuştur. Nitekim 1739'da Ruslarla girişilen Hotin Muharebesi'nde Mustafa adlı yeniçerinin bir yanağından giren kurşun diğer yanağından çıkmış, sol kulağına kurşun isabet eden Ömer adlı bir diğer yeniçerinin kulağı sağır olmuştu. Öte yandan sağ kulağına kurşun isabet eden İbrahim adlı bir başka yeniçerinin

kulağı parçalanmış, İbrahim adlı bir diğer yeniçerinin ise sol ayak topuğu kurşunla yaralanmıştı. Bu savaşta Mehmed adlı topçu askerinin, dūřman tarafından atılan humbaranın etkisiyle de iki kalça kemiği kırılmış, yine aynı muharebede bazı askerlerin ağzına isabet eden humbara parçalarının etkisiyle dişleri kırılırken, ağızlarında ciddi yaralanmalar oluşmuştur (BOA, D.BřM.d, 2340, s.2).

Savaş sırasında humbara kadar öldürücü bir etkiye sahip bulunan diğer bir ateşli silah da toplardan fırlatılan güllerdi. (Agoston, 2012, s.240-42). Mesela 1739 Hotin Muharebesi'nde atılan güllenin etkisiyle Hasan Ali adlı askerın sol burnu, Halil Ali adlı yeniçerinin ise sol el bileği kırılmıştır. (BOA,D.BşM.d, 2340, s.4). Örnekler sayılamayacak kadar çoktur. Aşağıda tablolarda askerler ve yaralarına dair bir fikir edinilebilir.

Askerin ismi	Bulunduğu Yer	Askerin Yarası
Mehmed Ali	Nevrekob Kazası	Sağ elinin bir parmağı ve vücudunun çeşitli yerinden
Ahmed Ali	Zihne Kazası	El ve ayağından
Mehmed Mustafa	Zihne Kazası	Pazı ve belinden
Kirov	İnebolu	Sağ kolundan
Hasan Abdullah	Tikveş Kazası	Vücudunun çeşitli yerinden
İbrahim Ali	Siroz Kazası	Ayağından
Hasan Ali	Hayrabolu	Vücudunun çeşitli yerinden
Selahattin	Bergos	El ve ayağından
Vasır	Kesriye	Belinden ve başından
Mahmut Mustafa	Demirhisar	Birçok yerinden
Osman Halil	Demirhisar	Birçok yerinden
Hasan Ahmed	Karadağ	Birçok yerinden
Hasan Fazlı	Tırhala	Parmağından
Ömer Ebubekir	Tırhala	Dirseğinden
Esteban	Köprülü Kazası	Birçok yerinden
Yavan	Çırpan Kazası	Belinden

Yani	Pazarcık Kazası	Ayağından
iki asker	Görice Kazası	Ayağından
İbrahim İsmail	İvraniye	El ve ayağından

Tablo 1: Rumeli’de çeşitli kazalarda yaralanan piyade yerli askerlerin 31 Ağustos 1719 tarihli kayıtları.¹

Osmanlı ordusunda muharip gücü oluşturan yeniçeriler, savaşta en fazla yaralanan askeri zümreyi oluşturmaktaydı (Beydilli, 2013, C.43, s.450-462). Mesala, 1771 yılında Ruslara karşı girişilen Tolcu Muharebesi’nde yaralanan askerlerin çoğu yeniçerilerden oluşmuştur. Askerlerin vücutlarındaki yaralanmalar tüfeklerle atılan kurşunların yanısıra, boğaz boğaza yapılan vuruşmalarda kullanılan kılıç ve süngülerin etkisiyle oluşmuştur. (Parvev, 1995, s.123; Zinkeisen, C. 7, 2011, s.107).² Tolcu’da yaralanan askerlere, durumlarına göre 3-30 kuruş arasında para yardımında bulunularak isimleriyle beraber buldukları ocak ve bölükleri deftere kaydedilmiştir. (BOA, D.BŞM, 4210, s.2).

Askerin ismi	Bulunduğu Ocak ve Bölük	Askerin Yarası
Abdi Osman	Yeniçeri	Sol ayak kurşun yarası
Ali Mehmed	Yeniçeri	Sol kasık ve kalça kemiği
Mehmed Hasan	Yeniçeri	Sağ baldır kurşun yarası
Mustafa Ahmed	Yeniçeri	Baldır ve kalça kurşun yarası
Mehmed Osman	Yeniçeri	Sol kulak kurşun yarası
Hüseyin İbrahim	Yeniçeri	Başından kurşun yarası
İsmail	Yeniçeri 2.Bölük	Sağ taraf kurşun yarası
İsa Ali	Yeniçeri 61.cemaat	Sağ ayak kurşun yarası
Mehmed İsmail	Yeniçeri 61.cemaat	Sol omuz kurşun yarası
Hüseyin Hasan	Yeniçeri 47.bölük	Sağ omuz dağılmış
Mehmed Osman	Yeniçeri 5.bölük	Sol kulağında kurşun yarası

¹ BOA, D.BŞM.d, 1393, s.2-3’den derlenmiştir.

² 7 Eylül 1695 tarihinde Lipova Kalesi’nin fethi sırasında Avusturya ile meydana gelen muharebede boğaz boğaza yapılan vuruşmalardan sonra kale fethedilmişti.bkz. Parvev, 1995, s.123;. Ayrıca bkz. Zinkeisen, 2011, C.7, s.107.

Salih İbrahim	Yeniçeri	Sağ ayak ve sol baldır
Mehmed İsa	Yeniçeri 63.cemaat	Sol kalça kemiği kırık
Mehmed Ali	Yeniçeri 29.cemaat	Sağ ayak kırık
Mehmed Hüseyin	Yeniçeri 63.cemaat	Gözünde kurşun yarası
Hüseyin	Yeniçeri	Sol ayak kılıç yarası
Osman Mehmed	Yeniçeri 25.bölük	Sağ taraf habbe yarası
Mehmed Ali	Yeniçeri 25.bölük	Sol el ve baştan kılıç yarası

Tablo 2: 1771 Tolcı Muharebesi'nde çeşitli yerlerinden yaralanan bazı yeniçerilerin isimleri, bağlı buldukları bölük ve cemaatler³

2. Tedavi

a. Cerrahi Müdahale

17. ve 18. yüzyılda yaralı askerlerin tedavisine yönelik cerrahi müdahalelerde, yaralı ve hastaların tedavisi için ilaç ve ecza malzemesiyle beraber, astar, çadır, tencere, güğüm, leğen, ibrik, fener, çuval, mengene, kerpeten, testere, eğe ve diğer aletlerin cerrahi müdahaleler için kullanılmıştır. (Sarı, 1993, s.423-24; Çağatay, Osmanlı Ordusunda Orduda Kullanılan İlaçlar , s.117.).

Savaşta yaralanan askerlere yönelik cerrahi müdahalelerde hekim ve cerrahlara tedavi için gerekli ecza malzemesi sağlanırken, cerrahların bilgisi dahilinde hazırlık yapılmıştır. Nitekim, Orduda görevli tabip ve cerrahlar yaralı ve hastalara ilk müdahaleyi yapmak için cerrahi ve mühimmat takımlarının içinde olduğu cerrah sandıkları bulunurdu. Cerrahların görevlerini eksiksiz yapmak için ilaç ve ecza malzemesiyle ile makas, bıçak, kaşık, terazi ve bez gibi cerrahi alet ve araçlarla temel ihtiyaçları giderilirken, (Çağatay, Osmanlı Sefer Organizasyonu, s.176) hizmetlerine karşılık devletten ücret almışlardır. (Kocaoğlu, 2020, s.544-45). 1695 yılında orduyla beraber hareket eden cerrahlardan her birine beşer kuruş ücret ödenmiştir (BOA, D.BRZ, 110/5-25, 6 Rebiyülevvel 1107/15 Ekim 1695). 1737 yılında da cerrahlık meslek ve ilminde mahir sekiz cerrah orduda hazır bulunurken, (BOA,C.As, 587/20321, 3 Safer 1150/2 Haziran 1737), 1738'de Kırım'a görevlendirilen iki cerrahtan her birine 6.000 akçe harcırah verilmiştir.(Çağatay, Osmanlı Sefer Organizasyonu, s.176).

Savaşta yaralanan Osmanlı askerlere doğru tedaviyi sağlamak amacıyla usta ve uzman kişilerden seçilen görevli cerrahların sayısı da önemli bir husus olmuştur. Nitekim 21 Eylül 1695'te Lugoğ'da meydana gelen muharebede bin Osmanlı askeri yaralanmıştı. Yaralı askerlerin tedavisi için 20 cerrah hekim görevlendirilmışti. (BOA,D.BRZ, 110/4-25, 17 Safer 1107/27 Eylül 1695). Bu süreçte ilerleyen zamanlarda cerrahlara verilen önem

³ BOA, D.BşM.d,, 4210, s.2'den derlenmiştir.

artarken, 1726 yılında ağa kapısı karhanesinde maaşlı bulunan cerrahların sayısı 44(BOA, MAD.d, 17008, s.17.), 1737 yılındaysa 40 olarak kayda geçmiştir. (BOA,MAD,d, 17131, s.15). 1737’de de sefer için orduya sekiz cerrah vazifeli kılınırken, aynı seferde Bender askeri için de altı cerrah görevlendirilmişti. (Çağatay, Osmanlı Sefer Organizasyonu, s.175-177). Osmanlı sarayındaki cerrahlardan önemli bir kısmının savaşa götürülmesi, yaralıların tedavisine verilen ehemmiyeti gösteren önemli bir husus olmuştur. (Bayat, C.8, 1991, s.491).

Yaralı askerler sınırdaki kalelere nakledilirken, tedavi amacıyla gönderilen cerrahların harcırah ve yiyecek ihtiyaçlarının giderilmesi de işlerini yapmaları hususunda önem arz etmiştir. Mesala, 1739 yılında Niş Kalesi’ne iki ordu cerrahı görevlendirilirken, cerrahlara 50’şer kuruş harcırah verilmişti. Kaleye vardıklarında cerrahlardan her birine yiyecek olarak günlük iki çift ekmekle beraber birer kıyye (1250 gr.) et temin edilmiştir. (BOA,C.SH, 10/459, 23 Muharrem 1152 /2 Mayıs 1739). Aynı yıl içerisinde yaralı askerlerin tedavisi için Boğdan’ın kuzeyinde Turla (Dinyester) Irmağı kıyısında bulunan Bender’e (Eyice, 1992,C.5,s.431-32) de üç cerrah gönderilerek, yolculuk sırasındaki ihtiyaçları için 50’şer kuruş harcırah ödenmişti. Görev yerine vardıklarında cerrahlara Kili defterdarı tarafından günlük birer çift ekmek ve yarımşar kıyye (625 gr.) et verilmiştir. (BOA,C.SH, 10/459, 25 Muharrem 1152 /4 Mayıs 1739).

b. İlaç Tedariki

Savaşta askerlerin tedavisinde önemle rol oynayan cerrahlar tecrübeli hekimlerden oluşurken, bunlar ilaç yapımında, yara, kırık ve çıkıkların tedavisinde uzmanlaşmışlardı. (Sarı, Osmanlı Darüşşifaları, C.8, 1999, s.504-505). Orduda görevli cerrah ve hekimlere tedavi için sargı bezi, merhem ve ecza malzemesi görevli pazarbaşı tarafından satın alınarak temin edilirken, yaraları sarmada kullanılan astar bezi gibi bir kısım malzeme de Cebehane-i Âmire’den karşılanmıştır. (Kılıçarslan, 1993, s.182-183). Askerlerin tedavisinde kullanılan malzemelerin bir bölümü, geleneksel yöntemlerle ilaç yapımında kullanılan bal, sirke, tuz ve yumurta gibi nebatî, hayvanî ve madensel ilaç ve ilaç yapımında kullanılan malzemelerden oluşmuştur. (Çağatay, Osmanlı Ordusunda Kullanılan İlaçlar, s.119). Örneğin,1695 yılında ordu Pazarbaşısı Hasan, Tuna Nehri donanmasında görevli Cerrah Hamzazade’ye yaralı askerlerin tedavisi için bal, sirke, tuz ve yumurta temin etmiştir. (BOA, İE, SH, 2/147, 23 Muharrem 1107(3 Eylül 1695; İE.As,49/4501,)

Savaş sırasında askerin temel gereksinimi, düşman karşısında korku ve sinir bozukluklarının giderilmesi kadar, savaşta yaralanan askerin kanamasının durdurulmasıydı. Bu sebeple **kişniş, mazi, mıknatıs, kehribar ve kardeş kanı** gibi bitkisel, hayvansal ve madensel ilaçlar yaralı ve hasta askerlerin kanamalarını durdurmak için kullanılmıştır (Çağatay, Osmanlı Ordusunda Kullanılan İlaçlar, s.123-25). Nitekim 1715 yılında Moton Kalesi kuşatmasında yaralı askerlerin tedavisi için “kardeş kanı” adı verilen ecza malzemesi, her bir dirhemi 4’er para bedelle Cebecibaşı Mehmed Ağa tarafından

satın alınarak görevli cerraha teslim edilmiştir. (BOA, HAT,1664/85, 15 şaban/16 Ağustos 1715).⁴

Savaş için ordu ve donanmanın farklı askeri birimlerine henüz sefer vakti gelmeden, kiş mevsiminde cerrahlar görevlendirilirken, (Bostan, Osmanlı Bahriyesinde Sağlık Hizmetleri, 2006, s.113), tedavide kullanılacak ecza malzemesi de Cebehane-i Âmire'den temin edilmiştir. (Kılıçarslan, 1993, s.182-183). Örneğin, 1738 yılında Avusturya'yla meydana gelen muharebede Tuna Nehri'nin karşı tarafındaki yaralılar için Cebehane-i Âmire'den 20 top astar bezi temin edilirken, (BOA, C.As,1222/54855, 24 Rebiyülevvel 1151/12 Temmuz 1738), 1771 yılında sefere katılan Topçu Ocağı askerlerinin tedavisi için görevlendirilen cerrahlara gerekli ilaç ve ecza malzemesi de aynı yerden verilmiştir.(BOA,C.SH,19/912, 5 Rebiyülevvel 1185/18 Haziran 1771). 1807 yılında da muharebe nizamını almış Osmanlı donanmasında görevli cerrahlara astar bezi, merhem ve diğer ecza malzemesinin temini için emir verilirken (BOA, HAT,260/14998, 29 Zilhicce 1221/9 Mart 1807), 1771 yılında yaralanan askerlerin tedavisi için gerekli ecza ve ilaç terkinde kullanılacak malzemeler Cebehane-i Âmire'den tedarik edilmiştir. (BOA, C.SH, 19/912, 5 Rebiyülevvel 1185 (18 Haziran 1771).

ilaç ve ecza malzemesi	Miktarı	ilaç ve ecza malzemesi	Miktarı
Astar bezi	10 top	Kenger	0,5 kıyye
Balmumu	1 kıyye	Sabun	0,5 kıyye
Zeytin yağı	1,5 kıyye	Safran	150 dirhem
Tatlı sakız	100 dirhem	Estaviç	100 dirhem
Çam sakızı	1 kıyye	Katran	2 kıyye
Kardeş kanı	0,5 kıyye	Kafur	100 dirhem
Anzerut (Kekik otu)	0,5 kıyye	Süt yağı	1 kıyye

Tablo 3: 1771 yılında sefere katılan Topçu Ocağı askerlerinin tedavisi için Cebehane-i Âmire'den temin edilen ilaç ve ecza malzemesi.⁵

Hekim ve cerrahlar tarafından -yaralı ve hasta askerlerin tedavisi için “**anzerut**”, öksürük ve akciğer yaraları için **çam sakızı**, yara tedavisi ve kanamaları durdurmak için “**kardeş kanı**”, öksürük ve diş ağrısı için **katran**, şeker hastalığı ve tansiyon için **zeytinyağı**, öksürük ve bel ağrısı için **safran**, şiddetli kulak ağrıları için **kafur**, **hazımsızlığı giderip sinirleri güçlendirmek amacıyla kenger**, **merhemlerin sinir ve göğüs sertliği için**

⁴ Kardeş kanı adı verilen ecza malzemesi için 5120 akçelik (32 kuruş) gerekli ödemenin yapılması için muhasebe-i evvel kaleminden hazine tezkeresi verilmiştir. Bkz. BOA, HAT,1664/85, 15 şaban/16 Ağustos 1715).

⁵ BOA, C.SH, 19/ 912'den derlenmiştir.

balmumu gibi bitkisel, hayvansal ve madeni bir çok ilaç ve ecza malzemesi de temin edilmiştir(Çağatay, Osmanlı Ordusunda Kullanılan İlaçlar,s.128-132).Cerrahların isteğiyle temin edilen ecza malzemesi cerrahları yaralı ve hasta askerlerin tedavisini kolaylaştırdığı gibi, cephe gerisinde sağlık işlerinin doğru ve hızlı işleyişiyle seferlerin sonucunu olumlu etkileyen iyi teşkilatlanmış bir sağlık organizasyonunun varlığını da ortaya koymaktadır.

3. Yaralı Askerlerin Parasal Olarak Motive Edilmeleri

a. Bahşiş

Savaşta yaralanan askerlerin motivasyonunu artırmak ve ihtiyacını gidermek maksadıyla devlet tarafından askerlere maaşla birlikte bahşiş verilmiştir. 17. yüzyılın sonlarında savaşlarda top ve tüfek yaygın olarak kullanıldığından, kale kuşatmalarında açıktan yapılan saldırılarda askerlerin yaralanmaları daha kolay bir hal almış,⁶ devlet yaralı askerlerin ihtiyacını gidermek ve onları motive etmek maksadıyla para yardımında bulunmuş (BOA,D.BRZ, 110/5-91, 2 Rebiyülevvel 1107 /11 Ekim 1695)⁷, sefere katılan tımarlı askerlerin tımarlarına da zam yapmıştır.(BOA, MAD.d,9880, s.86-87, 29 Rebiyülahir 1107(7 Aralık 1695).

Yaralı askerlere devlet tarafından yapılan yardım, savaşta gösterdikleri yararlılıklarla beraber aldıkları yaranın cinsine göre değişmiştir. Askerlere yapılan yardım miktarındaki artış, bazı askerlerin yaralarının ağır ve öldürücü olmasıyla, daha çok belirginlik kazanmıştır. Nitekim, 1695 yılında Avusturya'yla girişilen muharebede ayağında kurşun yarası bulunan bir yeniçeriye 2, kolunda kılıç yarası bulunan bir başka yeniçeriye 3, göğsünde kurşun yarası bulunan bir diğer yeniçeriye ise 4 "hasene sikke" para yardımı yapılmıştır. (BOA, MAD.d,4174, s.2).

Avusturya'yla yapılan muharebelerde piyade leventler ve tımarlı sipahiler ön plana çıktığından savaşta yaralanan piyade leventler ve tımarlı sipahilere ödenen bahşiş miktarı değişkenlik göstermiştir. Örneğin, 1696 yılında Avusturya cephesinde Sivas, Rumeli, Halep, Silistre, Adana ve Maraş eyalet valilerinin idaresindeki yaralı leventlere 9-20 kuruş arasında bahşiş verilirken, aynı muharebede yaralanan Canik, Kastamonu ve Saruhan Sancak'ının tımarlı sipahilerine bahşişle birlikte yaralanan atları için 15-20 kuruş arasında değişen bedel ödenmiştir. Ödenen paranın miktarıyla ilgili kaynakta herhangi bir bilgi bulunmazken, tımarlı sipahilere yapılan ödemedeki fazlalık atlarının da yaralanmasıyla ilgilidir. (BOA, MAD.d, 21489, s.33-35).

⁶ Tarih boyunca kaleler, yapıları ve kalelerdeki savunma sistemleri için bkz Eyice, 2001,C.24, s.234-42.

⁷ 1695 yılında Titel Kalesi'nin kuşatılmasında yaralı askerlere verilen bahşiş için aynı belgede gösterilmiştir. bkz. BOA, D.BRZ, 110/5-91.

Yaralı Leventler	Ödenen (kuruş)	Yaralı tımarlı sipahiler	Ödenen (kuruş)
Sivas valisinin idaresinde	17,5	Canik Sancağı atları yaralananlara	15
Rumeli valisinin idaresinde	14,5	Canik Sancağı tımarlı sipahileri	24
Halep valisinin idaresinde	17,5	Kastamonu Sancağı atları yaralanan	20
Silistre valisinin idaresinde	22,5	Kastamonu Sancağı tımarlı sipahileri	18
Anadolu valisinin idaresinde	9	Saruhan Sancağı tımarlı sipahileri	20
Adana valisinin idaresinde	15	Saruhan Sancağı atları yaralananlara	20
Maraş valisinin idaresinde	20		

Tablo 4: 1696 yılında Avusturya cepesinde eyalet valilerinin idaresinde bulunan yaralı piyade leventler ve tımarlı sipahilere ödenen bahşış miktarı.⁸

Avusturya'yla meydana gelen muharebelerde yaralanan bostancılarla beraber saray baltacılarına buldukları görev ve mevkileri gereği ödenen yardım miktarı da yüksek olmuştur. Zira Osmanlı sarayında harem ile şehzade ve sultanların hizmetini gören saray baltacılarına (Özcan, C.5, 1992, s.34), saraya ait bağ, bahçe ve İstanbul ile adaların muhafazasından sorumlu bostancılara (Özcan, C.6, s.309) nazaran daha yüksek ücret ödenmiştir. Nitekim,1696 yılında muharebede yaralanan İstanbul ve Edirne bostancılarından her birine 25,5 kuruş ödenirken, aynı muharebede yaralanan saray baltacılarına 30'ar kuruş verilmiştir. (BOA,MAD.d, 21489,s.52).

b. Yaralı Askerlere At Temini için Para Yardımı

Savaşta yaralanan askerlerle birlikte, binek olarak kullanılan ve ordunun ağırlığını taşıyan atlar da çeşitli yerlerinden aldığı yaralarla kullanılmaz hale gelmiştir.⁹ Daimî olarak ordunun hareketini sağlayan atların savaşta yaralanması, atlı askerlere devletin yardımda bulunmasını zorunlu kılmıştır. Ancak savaşta yaralanan veya ölen atların yenisinin temin edilmesi, oldukça zor bir durumdu. Özellikle sınır bölgelerinde at temin etmek kolay olmadığı gibi, savaş ortamında ata duyulan temel gereksinim at fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur. Bunun tek tesellisi bazı yaralı atların iyileşebilme imkanının bulunmasıydı. Bu nedenle atları yaralanan askerlere para yardımı yapılırken, atı ölene yenisini temin etmek maksadıyla at bedeli ödenmiştir. 17.yüzyılın sonlarında Avusturya cepesinde atları hafif şekilde yaralanan askerlere bir kuruş bahşış ödenirken, (BOA,MAD.d), 4174, s.15-16), atları ağır bir şekilde yaralananlara ödenen para, 10 kuruşa kadar yükselmiştir. Çatışmada atları ölen askerlere 15-20 kuruş arasında bedel

⁸ BOA, MAD.d, 21489, s. 33-35'ten derlenmiştir.

⁹ Osmanlı Devleti'nde eyalet askerleriyle diğer askerler ve hayatın çeşitli alanlarında atın kullanımı için bkz. Halaçoğlu, 1991, C.4, s.28-31.

ödenirken, (BOA,MAD.d, 21489, s.33, 40),¹⁰ cepheleyen at temin etmenin zorluğu, askerlere ödenen at bedelinin de yükselmesine yol açmıştır.(BOA, D.BRZ, 110/4-87, 28 Muharrem 11078 Eylül 1695).

Savaş sırasındaki yaralılar Kapıkulu piyade askerleriyle sınırlı olmayıp, süvari askerlerin kendileriyle beraber atları da ciddi yaralar almıştır. (Özcan, 1998, C.24, s.531). Nitekim, Eylül 1716'da Tımişvar yolu üzerinde Avusturya taburuyla girilen muharebede, (Uzunçarşılı, C. IV/1, s.126), yaralanan Belgrad ve Tımişvar'daki askerlere para yardımı yapılırken, ölen atları için de at bedeli ödenmiştir. Yaralı Belgrad Kalesi'ndeki askerlere 14, Pançova'daki askerlerden her birine 15 kuruş ödenirken, atı yaralanan askerlerden her birine de 35 kuruş at bedeli ödenmiştir. (BOA, İE, 86/7787, 17 Ramazan 1128/4 Eylül 1716). 1738 yılında Macaristan cephesinde Avusturya ile girilen mücadelede yaralı bazı askerlere 25'er kuruş yardımın yanı sıra, 35'er kuruş da at bedeli ödenmiştir. (BOA,C.As, 871/38372,6 Rebiyülahir 1151/24 Temmuz 1738)

Muharebelerde Osmanlı askerinin yanı sıra, onların kullandığı atları da yaralanmıştır. Mesela 1739 yılında Osmanlı ve Rus orduları arasında meydana gelen Hotin Muharebesi'nde (Aydiner,2007, s.599-600), Mustafa adlı bir süvarinin atı vurulduktan sonra, kendisi de kolundan kurşunla yaralanırken, atları vurulan bir kısım asker de atından düşerek yaralanmıştır. Atları yaralanan askerlere 4-6'şar kuruş arasında maddi yardım yapılırken, atı kullanılmayacak durumda olanlara da 15'er kuruş at bedeli ödenmiştir. (BOA,D.BŞM.d,2340, s.2).

c. Silahları Zarar Gören Askerlere Para Yardımı

Savaş sırasında yaralı askerlerin kullandığı silahlar da zarar görmüş veya kırılmıştır. Devlet, bu durumda onların yaralarını sarmakla kalmamış, kırılan silahlarını da yenilemek maksadıyla onlara kılıç ve tüfek yardımında bulunmuştur. Bu konuda hem askerlerin silah ihtiyacını görmek hem de devletin zarara uğramasını önlemek için padişah ve sadrazamın güvenini kazanmış uzman kişiler görevlendirilmiştir. Görevliler yaptıkları incelemelerden sonra silahları zarar görmüş askerlere para yardımında bulunmuş ve silah bedeli ödemişlerdir. (BOA, D.BRZ,110/5-98, 12 Safer 1107/22 Eylül 1695).

Devletin yaralı askerlere yönelik yardımı, Kapıkulu Ordusu'nun yanı sıra eyalet ordusunu da kapsamıştır. Eyalet ordusundan yaralanan askerlere bahşiş verildiği gibi, kırılan tüfeklerini yenilemeleri için de silah bedeli ödenmiştir. (BOA, D.BRZ,110/5-112,28 Muharrem 1107/8 Eylül 1695). 17.yüzyılın sonlarında meydana gelen muharebe ve savaş ortamında silahları zarar gören askerlere, vazifelerini idame ettirebilmeleri için kılıç ve tüfek bedeli verilmiştir. 1695 yılında Avusturya ile meydana gelen muharebede tüfeği ve kılıcı kırılan bir yeniçeriye 30 "hasene sikke" (BOA,MAD.d, 4174, s.15), 1696 yılında savaşta kılıçları kırılan beş Mısır askerine 5'er kuruş (800 akçe) kılıç bedeli olarak(BOA, MAD.d, 21489, s.50), padişah ve sadrazamın huzurunda ödenmiştir.(BOA, D.BRZ, 110/4-88, 6 Safer 1107/16 Eylül 1695).

¹⁰ 1696 yılında Avusturya cephesinde atları yaralanan askerlere ödenen at bedeli ayrıntılı olarak aynı defterde gösterilmiştir. Bkz. BOA,MAD.d, 21489, s.33, 40).

4. Yaralı Askerlerin Cephe Gerisine Taşınması

Savaş ortamında yaralı askerlerin tespiti, tedavisi ve cephe gerisine taşınması önemli bir husus olmuştur. Savaş ortamında yaralı askerlerin durumları görevli bir mübaşir tarafından tespit edildikten sonra onların daha güvenli yerlere taşınması, bakım ve tedavilerinin sağlanması için uğraş vermişlerdir. Yaralı askerler savaş ortamından ökü arabalarıyla uzaklaştırılırken, yaralıların taşınması için yeterli miktarda arabayla birlikte ökü temin edilmiştir. (BOA,D.BRZ, 110/4-51,20 Safer 1107/30 Eylül 1695)¹¹ Nitekim 21 Eylül 1695 tarihinde Avusturya'yla yapılan Lugoş Muharebesi'nde yaralanan 1.000 askerden(Özcan, Zübde-i Vekaiyat,s.563-64; Kantemir, 1998, C. III, s.249), her beşi için bir araba tahsis edilmiştir.(BOA,D.BRZ, 110/4-51).

20 Temmuz 1739'da Osmanlı ve Avusturya orduları arasında meydana gelen Hisarcık (Karagöz, 2008, s.162) ve Belgrad muharebelerinde (Uzunçarşılı, C. IV/1, s.287-91), yaralanan yeniçeri askerleri 417 kuruş ücretle tutulan on iki gemiyle cephe gerisinde bulunan Vidin ve Rusçuk'a gönderilmiştir. (BOA, D.BşM, 3161/70, Gurre-i Cemaziyülahır 1152/8 Temmuz 1739). Savaş ortamından arabalarla uzaklaştırdıktan sonra güvenli yerlere nakledilen yaralıların tedavisi için cerrahlar görevlendirilmiş, cerrahların ihtiyaçlarını görmek üzere de harcırah verilmiştir. Nitekim, 1695 yılında yaralı askerlerin tedavisinde görevli 20 cerrahtan her birine 120'er akçe harcırah verilmiştir (BOA, D.BRZ, 110/4-25, Safer 1107/Eylül 1695).

Savaşta yaralanan askerler cephe gerisinde de özel bakım ve dinlenmeye ihtiyaç duymaktaydılar. Bu nedenle yaralı ve hasta askerler, cerrah ve hekimler tarafından tedavi edildikten sonra, Edirne ve İstanbul'a gönderilmiştir. Sonbahar mevsiminin yaklaşmasıyla havalar soğduğundan yaralı askerler, Tuna Nehri üzerinden Karadeniz yoluyla İstanbul'a gönderilmiştir. (Sevinç, ,2013, C.I s.589-617).¹² Yaralı askerler Tuna Nehri üzerinden gemilerle Tuna Nehri'nin sağ kıyısındaki Vidin'e (Keil, 2013, C.43 s.103),¹³ daha sonra arabalarla kara yoluyla Edirne'ye nakledilmiştir. Nitekim yaralı askerleri taşımak üzere kiralanan gemilerin sahiplerine 1696 yılı sonbaharında her bir yaralı veya hasta asker için 8 para (24 akçe) nakliye ücreti ödenmiştir. Yaralıları taşıyan gemiler Tuna Nehri'nden önce Vidin'e giderken, buradan kara yoluyla Edirne'ye nakledilmiştir. Vidin'den Edirne'ye kadar olan seyahat on gün içinde mümkün olduğundan askerlere yiyecek olarak on günlük peksimet verilmiştir. (BOA,D.BşM, 1143/22, 22 Safer 1108/20 Eylül 1696). Yaralı askerlerin Edirne'ye varmalarından sonra ise İstanbul'a nakilleri için de arabalar tutulmuştur. Arabaların tutulmasından Edirne kaymakamı sorumlu olmuş, tutulan arabalarla yaralı ve hasta askerler Edirne'den İstanbul'a nakledilmiştir. (D. BşM, 1143/18,18 Safer 1108/16 Eylül 1696).

¹¹ 1695 yılında Avusturya taburu ile muharebede yaralanmış askerlerin savaş meydanından taşınması için araba tahsisi ve yaralı ökülerin kasap başına teslimi için aynı arşiv kaynağında gösterilmiştir.Bkz. BOA,D.BRZ, 110/4-51,20 Safer 1107/30 Eylül 1695.

¹² 18.Yüzyılda Tuna Nehri'nden İstanbul'a yapılan ulaşım ve nakliye faaliyetleri için bkz.Sevinç,,I, 2013, s.589-617.

¹³ Vidin'in coğrafi konumu ve idaresi için bkz. Keil, C.43, 2013, s.103.

5. Yaralıların Görevlerinin Ertelenmesi veya Emekli Edilmeleri

Savaşta yaralanan ve sakat kalan askerler devlet tarafından emekli edilirken, bunlara geçimlerini sağlamaları için belirli nispette maaş bağlanmıştır. Askerlere bağlanan maaş ve ödemeler devlete ait mukataa, gümrük ve muhassıllık gelirlerinden karşılanmıştır. Nitekim, 1695 yılında Avusturya ile girişilen Titel Muharebesi'nde yaralanan Halil-i Titel adlı askere Avlonya mukataasından günlük altı akçe maaş bağlanmıştır. Ancak Mukataa Emini Mustafa Ağa tarafından maaşına el konulduğunu kaza meclisine şikâyeti üzerine, maaşı kendisine iade edilmiştir. (BOA, AE. SMST.II, 8/746, 29 Şaban 1110/2 Mart 1699).

Benzer bir olay da 1771'de donanma kalyonlarında baş ağa olan Mihaliçli Hüseyin oğlu Hasan atılan düşman kurşunuyla yaralanmasıdır. Donanma Kaptanı Süleyman Paşa ve diğer kaptanlara sorulduğunda, 40 akçe maaşla emekliye ayrılması uygun görülerek İstanbul gümrüğünden kendisine 40 akçe maaş bağlanmıştır. (BOA, C.BH, 264/12205, 2 Safer 1158/6 Mart 1745).

Muharebe esnasında aldıkları yaraların etkisiyle el, ayak ve diğer uzuvlarını kullanamayan askerler de devletten, kendilerine geçinebilecekleri bir gelirin bağlanmasını talep etmişlerdir. Nitekim 1772 yılında beş yüz başı Develi Oğlu Seyyid Ali Ağa'nın bayraktarı, Fokşan'da Macarlarla girişilen muharebede Vezir Ali Paşa'nın maiyetinde savaşırken sağ elinden yaralanıp Diyarbakır voyvodalığı mukataasından kendisine geçinebileceği kadar bir gelirin bağlanması istenmiştir. Bunun üzerine talep ettiği yerden geçinebileceği kadar gelirin kendisine bağlanması hususunda ferman yazılmıştır. (BOA, C.As,110/49128, Gurre-i Zilhice 1183/28 Mart 1770).

Vazife karşılığında devletten maaş alan kapıkulu askerlerinin yanısıra, (Sunar, 2012, C. 42, s.124-26),¹⁴ maaşını tımar gibi belirli bir gelirden elde eden askerler de bulunmaktaydı. Askerler ellerindeki geliri muhafaza etmek amacıyla sefere katılarak savaştan sağ döndükleri taktirde, gelirlerinin bağlı bulunduğu birimi kullanmaya devam etmekteydiler. (İnalçık, 2012, C. 41, s.168-173).¹⁵ Ancak savaşın kaçınılmaz şiddeti nedeniyle askerlerin yaralanma ve ölümleri de doğal bir hal almaktaydı. Böyle bir durumda üzerlerine kayıtlı bulunan gelirler, boşa çıktığından aynı vazifeyi göreceğ birine verilirdi. (BOA, C.ML,594/24494, 1 Rebiyülahır1165/17 Şubat 1752),¹⁶ buna rağmen savaşın en amansız yönü düşman askerine esir düşmekti. Esir düştükten sonra askerlerin kurtulmaları oldukça zor bir durumdu. (Özel, 1995, s.382-89).¹⁷ Buna rağmen askerlerin kurtuluşu da padişah ve devlet adamları tarafından takdir edilen bir husus olup esaretten kurtulan askerler ödüllendirilirdi. Buna örnek olarak 8 Temmuz 1696'da sefer için Sofya

¹⁴ Osmanlı Devleti'nde yeniçeriler ve kapıkulu askerlerin askerlik vazifesi karşılığında aldıkları düzenli maaş olan ulufe için bkz. Sunar, 2012, C.42, s.124-26.

¹⁵ Osmanlı merkez vilâyetlerinde bir süvari birliğini ve askerî-idarî hiyerarşiyi desteklemek amacıyla yapılan ve tevarüs yoluyla geçmeyen tahsisatı ifade eden tımar sistemi için bkz. İnalçık, 2012, C.41, s.168-73.

¹⁶ 1752 yılında Dalkılıç Muharebesi'nde yaralandıktan sonra şehit düşen sipahi askerinin Koçhisar mukataasından yevmiye aldığı üç akçelik ulûfenin Kastamonulu Mehmed Murtaza isimli serdengeçti askerine tevcih edilmiştir. Bkz. BOA,C.ML,594/24494, 1 Rebiyülahır1165/17 Şubat 1752).

¹⁷ Tarih boyunca kullanılan esaret kavramı ve kanunî uygulamaları için bkz. Özel, 1995, C.11, s.382-89.

Sahası'nda bulunan II. Mustafa Avusturya'nın esaretinden kurtulan bir askere beş altın vermiştir. (BOA, TS.MA.d, 2350/1, s.1).

Yaralı askerlerin hareket etmeleri zor bir durum olduğundan, bunların dūřmana esir dūřmeleri daha kolay bir hal almaktaydı. Devlet yaralı esir askerinin kefaletini vermek suretiyle kurtarmaktaydı. Nitekim 1704 yılında Venediklilerle girişilen Eđriboz Muharebesi'nde kurşunla yaralanarak kolu kırılan bir asker Venediklilere esir dūřmüřtü. Esir askerinin serbest kalması için 150 kuruş bedel ödenirken, bu kiři Selanik gümrük gelirinden birkaç akçe sadakayla beraber Antalya gümrük gelirinden yevmiye altı akçe gelikle emekliye ayrılmıştır. (BOA, C.BH,105/5076, 16 şaban 1111/14 Aralık 1704).

Savaşlarda yaralanan sadece askerler olmayıp, geri hizmet birimlerinde çalışanlar da savaşın amansız şiddetinden kaçamayarak yaralanmış ve iř yapamaz hale gelmişti. Böyle bir durumda yaralanan hizmet birimindeki elemanlar emekliliklerini istemişlerdir. Mesala,1697 senesinde Donanma-yı Hümâyün bünyesinde bulunan üç ambarlı kalyonlarda turacı olarak vazife gören Beşiktaşlı Mahmud Abdi çıkan deniz savaşında yaralanarak emekliliğini istemesi üzerine, İstanbul gümrük mukataasından üçer akçe yevmiye ile emekli olmasına karar verilmiştir. (BOA, C.BH,128/6199, 10 şaban 1115/19 Aralık 1703).

Sonuç

17.yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Avrupa devletleriyle giriştiği uzun süreli muharebelerde yaralı ve hasta askerlerin sayısı artarken, yaralanmalarda kullanılan modern silahların tahrip edici gücü, hastalanmalarda da uzun süren savaşlar ve doğal sebepler ön plana çıkmıştır. Sefer ve savaşlar için iyi teşkilatlanmış bir devlet yapılanmasına sahip olan Osmanlı Devleti, sefer organizasyonları için uzun süren hazırlıkları, savaşta meydana gelmesi muhtemel hastalık ve yaralanmalara karşi aldığı önlemleri de kapsamıştır. Bu savaşların kazanılması kadar en az kayıpla neticelenmesi amacıyla sefer hazırlıkları kapsamında savaşlarda yaralanması muhtemel askerler için uzman sağlık personeli ve tedavide kullanılacak ilaç ve ecza malzemesi teminine son derece önem verilmiştir. Bu nedenle henüz seferlerin hazırlık aşamasında orduyla birlikte sefere katılmak üzere, oldukça uzman ve işinin ehli cerrah ve hekimler belirlenerek savaş sırasında ordunun yanında görevde bulunmaları sağlanmıştır. Uzman hekim ve cerrahlar tedavide kullanacakları ilaç ve ecza malzemesini Cebehane-i Âmire'den, bulunmadığı suretteyse pazarlardan ve esnaftan satın alınarak edviye sandığında muhafaza etmişlerdir.

Avusturya ve Rusya ile uzun süren savaşlarda yaralanan askerlere cerrah ve hekimler tarafından yapılan ilk müdahaleden sonra cephe gerisine taşınarak yine cerrah ve hekimler tarafından tedavi edilerek dinlenmeleri sağlanmıştır. Ancak bu askerlerin durum ve koşulları nedeniyle daha uygun bir ortamda tedavileri için hastanelere ve memleketlerine gönderilmeleri de şart olmuştur. Bu nedenle cephe gerisine taşınan askerlerin kimlikleri belirlenerek, tedavileri için teşhis ve muayeneler yapıldıktan sonra dinlenmeleri sağlanmıştır. Tedavi edilen askerlerden uzun bir dinlenme sürecinin ardından savaşamayacak durumda olanlar Tuna Nehri kıyısındaki gemilerle nehrin karşi

yakasına taşındıktan sonra arabalarla Edirne ve İstanbul'a getirilip, buradan memleketlerine gönderilmişlerdir.

Savaş sırasında hastalanan ve yaralanan askerlerin çeşitli ihtiyaçları görülürken, gerektiğinde devlete verdikleri hizmete mukabil emekli edilmişlerdir. Bu anlamda yaralı ve hasta askerlere gördükleri hizmet karşılığında harçlık ve bahşış verilirken, savaşta silahları kırılan askerlere de kılıç ve tüfek tedarikleri için silah bedeli, yaralı ve ölü atları için iyi bir at bedeli ödenmiştir. Bu sebeple kılıç ve tüfekleri kırılan askerlere daha sonra temin etmeleri için iyi birer kılıç ve tüfek bedeli ve savaşta atları ölen veya yaralanan sipahi askerlere de iyi bir at bedeli ödenerek at temin etmeleri sağlanmıştır.

Devlet için hizmet ve mükellefiyet karşılığında bu savaşlara katılan Müslüman ve gayrimüslim tebaadan savaşamayacak durumda olan hasta ve yaralıların yanı sıra, yaşlı ilerlemiş Osmanlı askerleri de emekli edilmişlerdir. Nitekim uzun yıllar çeşitli cephelerde devlete verdikleri hizmet dolayısıyla bazı askerlerin vücudunda oluşan yara ve kırıklar, yeni savaşlarda bulunmalarına ciddi bir engel oluşturduğundan, bu durumdaki hasta ve yaralı askerlerin yanı sıra, yaşlı ilerlemiş askerlere de hazineye ait çeşitli gelirlerden maaş bağlanarak emekli edilmişlerdir.

KAYNAKÇA

1- Osmanlı Arşiv Kaynakları

A-Belgeler

Ali Emiri, II.Mustafa (AE SMST II) :8/746

Büyük Ruznamçe Kalemi (D.BRZ),110/4-25, 110/4-87, 110/4-88, 110/5-91, 110/5-98, 110/5-112,

Başmuhasebe Kalemi (D. BŞM): 1143/18, 3161/70,

Cevdet, Sıhhiye (C.SH): 10/459, 19/912,

Cevdet, Askeriye(C.AS): 110/49128,487/20321, 1222/54855,

Cevdet, Maliye (C.ML): 595/24494

Hatt-ı Hümayun (HAT): 260/14998, 1664/85,

İbnülemin Askeriye (İE.AS): 86/7787

B.Defterler

Başmuhasebe Defterleri (D.BŞM.d) 1393, 2340,

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d): 4174, 17008, 17131, 21489,

2.Yayınlanmış Eserler

(2000), Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704), haz. Abdülkadir Özcan, Ankara: TTK Basımevi.

_____, (2022),1736-1739 Osmanlı-Rus Savaşı ve Sefer Organizasyonu, (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi.

Agoston, G (2012), "Top", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, içinde (C.41 240-42). TDV

- Andea, S. “ The Romanian Principalities in the 17th Century”, *History of Romania*, Edited by Bayat, H. (1999), Osmanlı Devleti’nde Hekimbaşılık, *Osmanlı*, (C.8, 490-93). Yeni Türkiye Yayınları.
- Beydilli, K. (2013) , Yeniçeri, Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi içinde, (C.43, 450-62),TDV.
- Bostan, İ, (2006) Osmanlı Bahriyesinde Sağlık Hizmetleri (Osmanlılarda Sağlık C.I, 111-115). Biofarma İlaç ve Sanayi Ticaret A. ř.
- Çağatay, Ö, (2024), Osmanlı Ordusunda Sağlık Organizasyonun İşleyişi ve Orduda Kullanılan İlaçlar ile Sağladığı Faydalar, (Osmanlı Bilimi Araştırmaları 25/1, s.107-36.
- Ekrem, Mehmet Ali, *Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi I Kronikler*, Ankara,TTK Basımevi, 1993.
- Eyice, S. (1992),Bender Kalesi, Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi içinde (C.5 s.431-432),TDV.
- Eyice, S. (2001), Kale, Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi içinde, (C.24,234-42, TDV.
- İnalcık, H. (2012), Tımar”, Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi içinde, (C.41, s.168-73). TDV.
- İnalcık, H. (1993), Cizye, Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi içinde, 45-48, (C. 8,45-48) TDV.
- Kantemir,D. (1980) *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, (C.III Cumhuriyet Kitapları.
- Karagöz, H.(2008) 1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrad’ın Geri Alınması, Doktora Tezi, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). https://tez.yok.gov.tr/ulusal_tez_merkezi
- Keil, M. (2013), Vidin, Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi içinde, (C.43, s.103-106), TDV.
- Kılıçarlan, Y. (1993), Cebeci, Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi içinde, (C.7, S.182-83), TDV.
- Kocaoğlu, B. (2020), Osmanlı Donanması’nda Sağlık Hizmetlerine Genel Bir Bakış (1797-1858), *History Studies* 12/ 2, 544-45.
- Özcan, A, (1992), Baltacı, Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi içinde (C.5, s.34-35) TDV.
- Özcan, A. (2004), Kapıkulu, Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi, içinde (C.24, s.347-49), TDV.
- Özcan, A.(1992), Bostancı, Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi içinde (C.6,s.308-309), TDV.
- Özel, A. (1995), Esir, Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi içinde (C.11, s.382-89). TDV.
- Parvev, İ. (1995), Habsburgs and Ottoman Between Viena and Belgrade, Columbia University Press.
- Sarı, N. (1993) Osmanlılar’da Cerrahlık Mesleği, Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi içinde (C.8, s.423-24), TDV.
- Sunar, M.M. (2012), Ulufe, Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi içinde, (C.42, s.124-26), TDV.
- Tımışvarlı Ali bin Mehmed,(1981), *Tarih-i Vak’anâme-i Ca’fer Paşa*, haz. Richard F. Krutel, Macar İlimler Akademisi, Doğu Külliyesi.

Topal, M. (2001), *Silahtar Mehmed Ağa, Nusretname (1106-1133/1695-1721) Tahlil ve Metin*, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). [https://tez.yok.gov.tr/ulusal tez merkezi](https://tez.yok.gov.tr/ulusal_tez_merkezi)

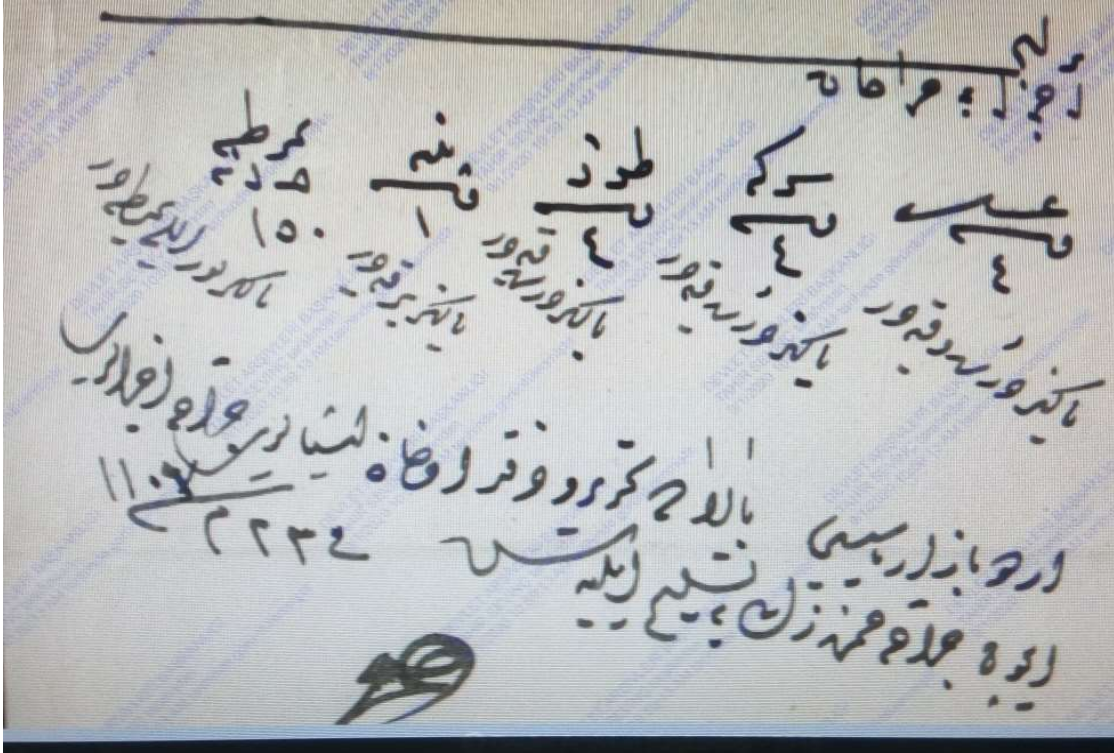
Uzunçarşılı, İ. H. (1995) *Osmanlı Tarihi (Karlofça Anlaşması'ndan XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar)*, IV/1, TTK Basımevi.

Voçelka, K. (1978), *Avusturya-Osmanlı Çekişmelerinin Dahili Etkileri*, İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi XXXI, 5-28.

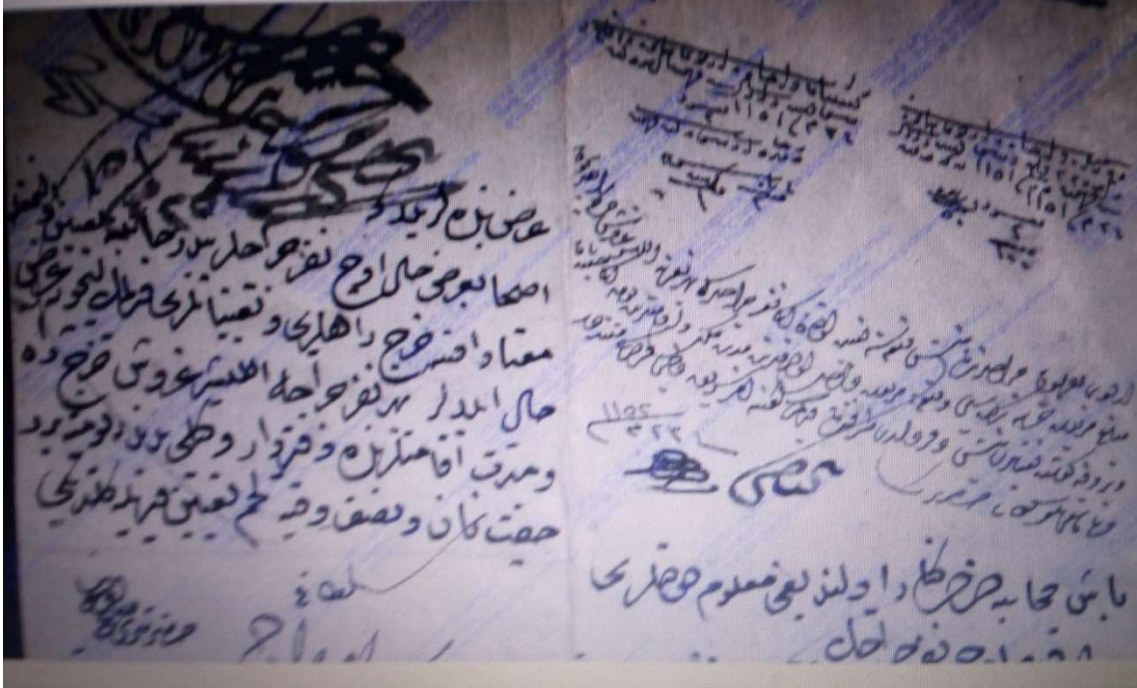
Zinkeisen, J. W. (2011) *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1669-1774)*, (C.V) Yeditepe Yayınevi.

EKLER:

EK 1: BOA İE SH 2/147: Cerrahlara Temin Edilen Ecza Malzemesi.

EK 2: C.SH: 10/459: 1739 Yılında Yaralıları Tedavi Etmekle Görevli Cerrahlara Harcırah Verilmesi:

EK 3: C.AS: 851/36415: Bosna ve Titel Kalesi Muharebesi'nde Yaralanan Leventlere Padişahın Sadaka Namıyla Yevmiye Hesabıyla Maaş Bağlanması:

عرض بن لوی بود و در
بوتن اقدم فرجه طاع عسلی نظا بچوت قنوع و بنقه اردن اوجی فرات انقاف
خفرتون علی در بند و بوغاذ لمکنه لول عدوت و با مراقه نعلی اباعی حکام قنوع
زخدار و سقا اولوب کاد و کسبه بروجه اقداری قالما مقله مدار معاشی ایچونه قنوع
انجه تقاعد علوقه سیاحت اولوغ ریجاسته بوسنه بکلر یکیمی ای یاشا قوتوی قنوع
علی کودلر کن بوسنه ایالتی و اولوقدن تخیر ایظان بهری لوترا دن بوتن اقدم یکیمه
وتل قلمه لری محاربه سنه بجرع افخره مطلوبی اولون مقالعاتن صدوق شزارین
بدری قجه دن اون انجه به دن احتیاج بودلرینی قیودی انا طوقی بحاسبه سنه و کتار
اولمشد معلوم و قنوی بودلر قنوع صاحب عرض بجرع خفنه دخی و جهله فرات
بود بودایه قنوع د قنوع سعادتی لظنه حضور لری کیدر
بوسنه بکلر یکیمی ای یاشا قوتوی قنوع